

Dr. Lara Godec Soršak | Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani

Martina Križaj in Marja Bešter Turk: *Jezikovni pouk: čemu, kaj in kako?: priročnik za učitelje in učiteljice slovenščine v osnovni šoli*

1

Priročnik *Jezikovni pouk: čemu, kaj in kako?* sta napisali dr. Martina Križaj in dr. Marja Bešter Turk, (so)avtorici več učnih gradiv za slovenski jezik v osnovni šoli, gimnazijah in srednjih strokovnih šolah, priznani jezikoslovki in didaktičarki, (nekdanji) predavateljici na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani ter soavtorici oz. recenzentki učnega načrta za slovenščino v osnovni šoli in v gimnaziji. Priročnik je izšel leta 2018 pri založbi Rokus Klett. Obsega 231 strani in je razdeljen na tri dele: *Uvod, Učne teme in njihova obravnava pri jezikovnem pouku v 4., 5., 6., 7., 8. in 9. razredu, Dodatek: Temeljna vprašanja po razredih.*

2

V*Uvodu* so splošna strokovna spoznanja o tem, kaj sta temeljna cilja jezikovnega pouka (v skladu z učnim načrtom za slovenščino), kaj je sporazumevalna zmožnost in iz česa sestoji, kako jo učenci¹ razvijajo (sistematično in transakcijsko), kako jih učitelj pri tem usmerja, kako preverja in ocenjuje njihovo sporazumevalno zmožnost ter kaj delajo učenci pri jezikovnem pouku. Kratka predstavitev posameznih gradnikov sporazumevalne zmožnosti bo učitelju na začetku njegove strokovne poti olajšala branje in razumevanje učnega načrta za slovenščino, napotki, kako naj preverja in ocenjuje sporazumevalno zmožnost ter kaj naj delajo učenci pri jezikovnem pouku, pa mu bodo olajšali načrtovanje in vodenje pouka oz. usmerjanje učencev med poukom tako, da bodo ti učinkovito razvijali svojo sporazumevalno zmožnost ob vseh sporazumevalnih dejavnostih (poslušanju, pogovarjanju/govorjenju, branju in pisanju).

3

Jedni del priročnika predstavljajo učne teme, združene v sedem tematskih sklopov: *Jezik, Sporazumevanje, Besedilo, Beseda, Poved, Glasoslovje in Pravopis*. V vsakem sklopu je več poglavij, v vsakem poglavju pa so najprej predstavljena strokovna spoznanja in po potrebi tudi pojasnila zaradi novosti ali sprememb v sodobnem jezikoslovju, npr. o klasifikaciji besednih vrst, o vrstah priredij. Temu sledi razdelek *Obravnava pri pouku*, ki obsega dvoje: temeljna vprašanja in nasvete za učitelja. Temeljna vprašanja izhajajo iz ciljev učnega načrta in učenci jih raziskujejo ob dani učni temi. Najprej so predstavljeni cilji na splošno, nato ločeno po razredih, v katerih se dana učna tema obravnava. Tudi pri nasvetih učitelju so najprej navedeni splošni nasveti za poučevanje v vseh razredih, npr. da naj učitelj pazi, da so njegova besedila pravopisno brezhibna, nato še posamični za določeni razred, npr. da naj učitelj pri obravnavi zapisa lastnih imen v 5. razredu pazi, da ne bo izbral zapletenih ali »eksotičnih« primerov. Med nasveti so tudi opozorila na morebitne pasti in težave, ki jih imajo učenci, lahko pa tudi učitelj, npr. težave z ločevanjem vzroka in namena, napačna raba oziralnega zaimka *kjer* v primerih tipa *Stopila je v sobo, *kjer je ležala babica*.

3.1

V sklopu o jeziku avtorici na kratko obravnavata vloge slovenščine v Sloveniji, EU ter pri zamejcih in izseljencih, zvrsti slovenskega jezika, izvor slovenskega jezika in jezikovne družine evropskih jezikov ter razvoj slovenskega (knjižnega) jezika in slovenske pisave.

1 V prispevku je moška slovnična oblika uporabljena enakovredno za oba spola.

3.2

V sklopu o sporazumevanju avtorici razpravljata o besednem in nebesednem sporazumevanju, sporočanju (s predstavitvijo faz sporočanja), poslušanju (z naštevanjem dejavnosti pred poslušanjem, med njim in po njem) in o branju (s predstavitvijo treh osnovnih načinov branja/bralnih tehnik ter dejavnosti pred branjem, med njim in po njem, če naj bo to uspešno/učinkovitejše). Obravnavata tudi izražanje logičnega razmerja med dejanjema/stanjema, in sicer časovnega, vzročno-posledičnega, namernega in pogojnega razmerja. V zadnjem poglavju tega tematskega sklopa obravnavata še poročanje o prvotnem govornem dogodku oz. premi in odvisni govor.

3.3

Najobsežnejši tematski sklop v priročniku je *Besedilo*. Avtorici pišeta o tem, kaj je besedilo, in predstavita vrste besedil (umetnostno – neumetnostno, /prevladujoče/ subjektivno – objektivno, praktičnosporazumevalno, uradnovalno, publicistično in strokovno besedilo). V nadaljevanju podrobno predstavljata besedilne vrste, ki se obravnavajo pri pouku, in njihove značilnosti, in sicer pogovor (osebni in telefonski; neuradni in uradni; raziskovalni, pogajalni in prepričevalni), dopis (neuradni in uradni; obvestilo, opravičilo, zahvala, voščilo, čestitka, sožalje, vabilo, prošnja, pismo), opis, oznako osebe, reklamo, pripoved, razlago, obnovo, oceno, nasvet strokovnjaka, seznam in obrazec. Izmed nasvetov učiteljem oz. opozoril na težave v zvezi z obravnavo besedilnih vrst naj na tem mestu omenimo le nekatere, npr. pogoste napake učencev pri tvorjenju uradnih dopisov, prepoznavanje okoliščin za izrekanje voščila in čestitke, pravilno in dosledno uporabljanje izrazov *opisovanje* in *pripovedovanje*, ločevanje med opisom in oznako osebe, spodbujanje učencev, da naj pred tvorjenjem statičnega opisa izdelajo miselni vzorec, z navodili, kako naj jih pri tem učitelj vodi, težave učencev s smiselnim členjenjem besedila na odstavke in razvrščanjem podatkov v doživljajskem spisu ...

V priročniku so – tako kot v osnovnošolskih učbenikih – predstavljene značilnosti »čistih« besedilnih vrst, da bi učenci uzavestili njihovo zgradbo in slog. Avtorici omenjata, da so realna besedila, ki jih poslušamo ali beremo, »mešana«, učitelj pa lahko tudi ta ponudi učencem potem, ko ugotovi, da obvladajo značilnosti »čistih« besedilnih vrst.

3.4

V tematskem sklopu *Beseda* so obravnavane besedne vrste, v posameznih poglavjih pa še: pomen besed (z opozorilom, da bogatega besednega zaklada ne predstavlja

le poznavanje čim večjega števila besed, ampak tudi obvladanje čim več pomenov ene besede in da je za razvijanje poimenovalne zmožnosti pomembno tudi delo s slovarjem); pomenska razmerja med besedami (so-, proti-, pod-, nadpomenke in besede iste besedne družine); slogovna vrednost besed; tvorjenost besed (s poudarkom na besedotvorni zmožnosti učencev /zamenljivosti besednih zvez s tvorjenkami in obratno/, ne pa na metajezikovni zmožnosti); izvor besed; frazemi; *SSKJ*. Pri slednjem avtorici poudarjata, da naj ne bo cilj obravnave pomnjenje in opisovanje sestavnih delov slovarskega sestavka, ampak znajdenje v *SSKJ* oz. njegova samostojna raba v tiskani in elektronski obliki.

Klasifikacija besednih vrst ne sledi Toporišičevi (skladenjski). Avtorici obravnavata besedne vrste glede na poimenovalno vlogo besed in tako predstavljata naslednje: samostalnik, pridevnik, glagol, prislov, zaimek, števniki, predlog, veznik, členek in medmet. Po eni strani se zdi njuna odločitev za odmik od uveljavljene Toporišičeve delitve besednih vrst pogumna, po drugi pa logična in pričakovana. Kot utemeljmeta, poznajo našete besedne vrste namreč tudi v drugih jezikih, poleg tega se je za tako klasifikacijo odločil Ahačič v svoji šolski slovnici (za OŠ in SŠ), uveljavljena je tudi v *SSKJ* in drugih slovarskih priročnikih. Iz izkušenj lahko trdimo, da se učencem in tudi študentom zdi ta klasifikacija, npr. samostalnik namesto samostalniška beseda, bolj oprijemljiva, predstavljiva in primerljiva s tujimi jeziki, ki se jih učijo.

Avtorici teoretično obravnavata vsako besedno vrsto in razlagata (predvsem) tiste njihove lastnosti, ki se obravnavajo pri pouku v OŠ. Obsežnejše so predstavljeni samostalnik, pridevnik, glagol in zaimek – to je glede na njihove slovnice/oblikovne lastnosti pričakovano –, nekoliko krajše pa druge besedne vrste. Nasveti učiteljem so zelo uporabni in izhajajo iz napak, ki jih učenci pogosto delajo.

3.5

V tematskem sklopu *Poved* so obravnavane razlika med stavkom in povedjo ter enostavna in zložena poved. V okviru enostavne povedi so sistematično in razumljivo obravnavani stavčni členi, v okviru zložene pa podredno zložena dvostavčna poved z osebko, predmetnim, prislovnodoločilnim, tj. časovnim, krajevnim, načinovnim, vzročnim, namernim, pogojnim in dopustnim odvisnikom, in prilastkovim odvisnikom ter priredno zložena dvostavčna poved z vezalnim, stopnjevalnim, ločnim, protivnim, posledičnim, pojasnjevalnim in sklepalnim priredjem. Te vrste priredij so omenjene v učnih načrtih za OŠ in SŠ, se pa razlikujejo od tistih v Toporišičevi *Slovenski slovnici* (2000). Avtorici ob primerih prepričljivo utemeljmeta odklon od

Toporišičeve delitve. Ahačič v *Slovnici na kvadrat* (2017: 115) omenja enake vrste priredij kot avtorici, le da uvršča primere, v katerih je izražen sklep, med posledično priredje, sklepalnega priredja pa ne omenja. Pod vplivom te delitve avtorici v učnem gradivu *Na pragu besedila 3 – izdaja s plusom* (2020: 34) sklepalno priredje obravnavata kot podvrsto posledičnega priredja. To je eden od primerov, ki ga bodo morali rešiti jezikoslovci, da različne delitve ne bodo vplivale na različno obravnavo pri pouku.

3.6

Sledita še kratek tematski sklop *Glasonslovje* in sklop *Pravopis*. V slednjem so obravnavana vsa pravopisna poglavja (zapisovanje glasov s črkami, raba velike/male začetnice, pisanje skupaj/narazen/z vezajem, deljenje besed, raba ločil, pisanje prevzetih besed in krajsave), vključeno pa je tudi navajanje virov z nekaj mogočimi načini razvrstitve podatkov o posameznem viru.

4

Na koncu priročnika so na enem mestu zbrana vsa temeljna vprašanja po razredih in glede na temo. Gre za vprašanja, ki so sicer zapisana že v jedrnem delu priročnika pri vsakem poglavju.

5

Priročnik *Jezikovni pouk: čemu, kaj in kako?* je namenjen predvsem učiteljem, ki poučujejo slovenščino v osnovni šoli, zagotovo pa je koristen tudi za študente, bodoče učitelje (slovenščine in razrednega pouka). Učitelj lahko bere priročnik od začetka do konca, lahko pa se osredotoči samo na določeno temo ali poglavje.

V priročniku so strokovna spoznanja podana sistematično, pregledno in razumljivo. Povezujejo se z dejansko rabo in poučevanjem jezika, saj nasveti učiteljem, na kaj naj bodo posebej pozorni, temeljijo na pogostih težavah in napakah učencev. Avtorici ne omenjata samo, da je nekaj pravilno ali napačno, ampak razlagata, zakaj do določenih napak sploh pride, npr. učenci pogosto nepravilno rabijo vprašalnico *zakaj* namesto *čemu*, ker ne ločijo namena od vzroka, oz. *zakaj* je nekaj pravilno ali napačno, npr. razložita, *zakaj* je v primerih tipa *Skuhala je kavo*, **ki jo je postregla gostom* napačna raba zaimka *ki* namesto veznika *in*. Ko se zavemo (ne)smiselnosti primera, prepoznamo tudi napako. Določenega tipa napak verjetno nikoli ne bomo »izkoreninili«, vendar se je kljub temu vredno truditi za izboljšanje spora-

zumevalne zmožnosti vseh.

Nasveti avtoric, namenjeni učiteljem, so praktični in uporabni in presegajo okvir predmeta slovenščina. Učiteljem mdr. svetujeta, da naj določeno snov povezujejo z drugimi predmeti, npr. z zgodovino ali s književnostjo; da naj skrbijo za razvijanje sporazumevalne zmožnosti učencev tudi pri drugih predmetih, ne le pri slovenščini; da naj učence spodbujajo k samostojnemu iskanju podatkov na spletu; da naj učence spodbujajo k sprejemanju drugačnosti, npr. z vživljanjem v sporazumevanje slepih in slabovidnih ali gluhih in naglušnih oseb; da naj učence usmerjajo pri tem, kako se učimo iz besedil v učbenikih; da naj bodo sami učencem zgled, tj. v besedilih učiteljev naj ne bo jezikovnih napak, učitelji naj bodo vljudni.

Vsebina priročnika je tesno povezana z učnim načrtom za slovenščino v OŠ iz l. 2011, vendar je večinoma skladna tudi s posodobljeno različico učnega načrta iz l. 2018. Od slednje odstopa le mestoma in nebitveno, npr. z obravnavo (prevladujoče) subjektivnega in objektivnega besedila.

Avtorici dosledno uporabljata poimenovanja in ustrezne oblike za moške in ženske osebe, tj. učitelj in učiteljica, učenci in učenke; to sprva nekoliko otežuje berljivost, a se bralec na to kmalu navadi.

Priročnik *Jezikovni pouk: čemu, kaj in kako?* omogoča učiteljem osvežitev in nadgradnjo temeljnega znanja ter jih usmerja pri poučevanju slovenskega jezika, obenem pa spodbuja njihovo avtonomijo in ustvarjalnost pri obravnavi jezikoslovnih tem. Dobro bi bilo, če bi bil ta priročnik ne le na knjižni polici vsakega učitelja, ki poučuje slovenščino v OŠ, ampak tudi v njegovih rokah. Želimo si, da bi avtorici izdali še podoben priročnik za učitelje, ki poučujejo slovenščino v gimnazijah in srednjih strokovnih šolah.

Viri in literatura

Ahačič, K. (2017). *Slovnica na kvadrat: slovenska slovnica za srednjo šolo*. Ljubljana: Rokus Klett.

Križaj, M. in Bešter Turk, M. (2018). *Jezikovni pouk: čemu, kaj in kako?: priročnik za učitelje in učiteljice slovenščine v osnovni šoli*. Ljubljana: Rokus Klett.

Križaj, M., Bešter Turk, M., Končina, M., Bavdek, M. in Poznanovič, M. (2020). *Na pragu besedila 3 – izdaja s plusom: učbenik za slovenski jezik v 3. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Rokus Klett.

Toporišič, J. (2000). *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
